

Marie-Dominique Philippe, O. P.

ŠIUOLAIKINIO ATEIZMO KILMĖ

Tarp Hegelio ir Marxo

FEUERBACHAS*

* Tekstas sudarytas iš filosofijos paskaitų tarptautiniame Jono Pauliaus II centre (1980).

XIX amžiuje ateistinis humanizmas apgaulingai ir klastingai iš visų pusių prasismelkė į krikščioniškąją mintį. Dievas buvo pašalintas neva žmogaus labui, o iš tikrųjų tam tikros žmogaus idėjos labui. Dievas buvo „nužudytas“, kad žmogus būtų sudievinatas. Kai kurie apakėliai pernelyg lengvai nusitveria idėjų „Gyvenkime savo laikmečiu!“ plėtojimo. Tačiau ši žmogui tarnaujanti naujoji religijos filosofija tėra neseniai „perdažytos“ senos teorijos. Atsakomybė pernelyg lengvai suverčiama vienam Marxui.

Tiesa, marksistinė ideologija padarė didelės įtaką šiuolaikinei galvosenai, net krikščioniškajai teologijai. Tačiau reikia ieškoti šaltinio: Marxo ideologija turi stiprių sąsajų su Feuerbacho ideologija, o pastarojoje gilią žymę įspaudė Hegelio filosofija. Todėl Etienne Borne buvo teisingas teigdamas, kad hegelizmas yra visokio šiuolaikinio ateizmo šaltinis¹.

Kad geriau išvelgtume visas silpnąsias šios minties vietas, vienaip ar kitaip šiais laikais keliančias į padanges žmogaus pirmumą, svarbu suprasti, iš kur ji semiasi įkvėpimo. Pirmiausia trumpai aptarsime Hegelio mintį, paskui Feuerbacho, padariusio lemiamą įtaką Marxo ateizmui.

Hegelis ir Aristotelis

Kodėl Hegelio atsakomybė savo sekėjų atžvilgiu tokia sunki? Hegelis savęs nelaikė ateistu. Jis turėjo netgi kilnų ketinimą: nesutikdamas su Kantu, jis dėjo pastangas vėl atrasti tikrąją ontologiją. Todėl rėmėsi žymiuoju pirmtaku – Aristotelium. Dievas, anot Aristotelio pirmosios filosofijos, žvelgia tik pats į save, nes Jis yra grynas Aktas. Dievas tampa pats save, todėl reikia teigti, kad Dievas yra „minties mintis“. Taigi Dievas yra dvasia. Hegelis padarė išvadą (kadangi Dievas yra dvasia ir minties mintis), kad bet kokia dvasia yra minties mintis. Visa Hegelio dialektika paremta šia giliaja intuicija: tai, kas yra tiesa apie Dievą, yra tiesa ir apie dvasią, taigi apie žmogų. Dievas, nuo kurio prasideda ieškojimas, paieškų pabaigoje sutampa su Hegelio ieškojimu ir su jo paties dvasia. Hegelio ieškomas Dievas negali egzistuoti be Hegelio proto ir jo paties. Dievas sutapatinamas su žmogaus dvasia.

Imanencija rezorbuoja transcendenciją

Kadangi dvasia begalinė, tai niekad nesustojant reikia judėti vis pirmyn. Dialektika tokiu būdu nuolat skaudina dvasios vidų, žmogaus protą. Tačiau to padarinys nėra nežymus: žmogaus dvasios imanencija galiausiai rezorbuoja transcendenciją. Dievas, kaip asmuo, ištirpsta dvasioje, dieviškume; riba tarp Dievo ir žmogaus išnyksta. O jos nebelikus, vargu ar dar verta tvirtinti, kad Dievas egzistuoja. Iš tikrųjų teigiama ne kad Dievas egzistuoja, bet kad žmogus yra Dievas.

Prieš Hegelį visa filosofija dar priklausė nuo graikų filosofijos: Platonas ir Aristotelis buvo laikomi neginčijamais mokytojais. Hegelio filosofija prasideda tuo, kuo Aristotelis užbaigė savo filosofiją, nes Hegelis save laiko naujuoju Aristotelium. Jis pakreipia mintį nauja linkme: visa yra gilus intelekto, kuris rutuliojasi pats dėl savęs, judėjimas. Tikėjimas šioje teologijoje nebeteri vietos, nes kalbėti apie Dievo transcendenciją nebeįmanoma.

Žmogus tuomet užsidaro panteizme, kuris pasaulį laiko Absoliuto „akimirksniu“ ir Dievą galiausiai ištirpdo pasaulyje, arba jokių plyšių neturinčiame meditacijoje, sampročio pasaulyje. Abiem atvejais Dievas nebėra Dievas. Jis tampa tuščia dialektine forma, valdančia besivystantį pasaulį. Jis virsta nenaudinga abstrakcija.

Absoliuti dvasios autonomija

Kaip tik iš čia kyla filosofinis nukrypimas, nuo kurio padarinių kenčiame šiandien: žmogaus protas, atradęs savo esminę autonomiją, susitapatina su Dievu. Jei ši filosofija yra dvasios filosofija,

¹ Žr. Etienne Borne, Dieu n'est pas mort. Essai sur l'athéisme contemporain. A. Fayard (coll. "Je sais – je crois," n°90), 1959.

tai Hegelio filosofija, be to, yra ir didžiausias dvasios išaukštinimas, dvasios, kuri pati save kuria kaip dvasią, nuo nieko nebeprisilausydama. Žmogaus protas nebėra nukreiptas į tai-kas-yra, į būtį, – būtis teiškyta prote, ji tėra vienas momentas dvasios tapsmo pradžioje.

Žinoma, Hegelis pasinaudoja Aristotelio filosofija, bet interpretuoja ją labai asmeniškai. Būtų labai įdomu palyginti du didžiuosius „pasinaudojimus“ Aristotelio filosofija: kaip ja pasinaudojo šv. Tomas, teologas, ir kaip Hegelis, kuris irgi iš pradžių buvo teologas, bet vėliau pamažėl išsilaisvinęs iš savo tikėjimo, kad gyventų vien savo dvasios galia. Šv. Tomas sutinka su Aristotelio teiginiu, kad tiesa yra absoliutus proto tikslas, o Hegelis aukština absoliučią dvasios autonomiją. Didysis krikščionių mąstytojas teigia, kad protas sukurtas kontempliuoti, o Hegelis tepripažįsta nenutrūkstancią dvasios, kuri vis labiau suvokia savo savimonę, pažangą. Šv. Tomo manymu, priimti tiesą iš kito – brandžiausio proto savybė, o Hegelis mano atvirkščiai – kad tai labai netobulo proto ženklas. Protas tobulas, kai jis gyvybiškai autonomiškas.

Ar tai ne dvi labiausiai priešingos proto bei dvasios sampratos? Ar ne nuo šios naujosios dvasios bei proto sampratos prasidėjo didieji ginčai apie religinį susvetimėjimą, ginčai, kurie nuo Feuerbacho ir Marxo daugeliui neduoda ramybės ir kreipia nuo esmės?

Bet koks žmogui išoriškas apreiškimas padaro žmogų svetimą pačiam sau

Nuo šiol manoma, kad bet koks žmogui išoriškas apreiškimas, tiek, kiek padaro priklausomą nuo kito, sukelia susvetimėjimą. Todėl šiuolaikinio ateizmo, taip pat ir vadinamojo „krikščioniškojo“ humanizmo srovės, taps „išsilaisvinimo“ filosofijomis bei teologijomis.

Jei mūsų protas laikomas ne vien mūsų autonomijos šaltiniu, bet ir autonomišku iš esmės, jei laikomas mūsų „dieviškąja“ šviesa, tai iš tiesų jam neįmanoma sutikti su kokia nors priklausomybe. Hegelis mano, kad labiausiai susvetimėjęs žmogus – tai Abraomas, tikinčiųjų tėvas! Jis yra savo tikėjimo vergas ir jį kalbinančio Dievo žodžio kalinys, todėl jis palieka viską: savo kraštą, kultūrą, turtus. Jis viską palieka dėl Dievo, kuris lieka jam svetimas ir kurio priespaudą jis kenčia...

Ar tai neprimena keleto labai aktualių pamąstymų apie krikščioniškąjį tikėjimą? Žinoma, Hegelis neatmeta Dievo, kaip vėliau tą padarys Marxas. Hegeliui svarbu išlaikyti tam tikrą religinį santykį, bet tik tam, kad atrastų krikščioniškosios religijos anapusę. Tai labai klatingas būdas duoti suprasti krikščionims, kad viduramžiai atgyvenę! Juk negyvendamas savo laiku ir nebūdamas šiuolaikiškas, būsi palaikytas atsilikėliu!

Taigi Hegelis neišsižada religijos, bet, žmogų padarydamas Dievu, iškreipia krikščioniškąją teologiją. Jis atmeta krikščioniškojo tikėjimo Apreiškimą ir jo dogmas kaip žmogaus susvetimėjimo priežastis. Ši intelektualinė rūgštis tirpdo bet kokį dogmatizmą!

Kitur hegeliškoje dialektikoje santykis su religija tampa dvasios panteizmu, nes individuali dvasia paaukojama visuotinei. Dievas-Asmuo nuo šiol ištirpsta „dievybėje“. Ir, drįstu tarti, tai žemesnis nuopuolis už Adomo ir Ievos – juodu tesitikėjo tapsią „kaip Dievas“. Hegeliškoji sistema – tai žmogaus „aš“ pergalė. Pakanka įkišti vien pirštą tarp šių krumpliaračių ir hegeliškosios dialektikos „smauglys“ praryja tave visą. Tada žmogus jau nebetrokšta būti kaip Dievas – jis pats yra Dievas. Šioje filosofijoje visa yra gryna savimonė. Tai absoliuti dvasios saviaiškos viešpatija, kuri tesigardžiuoja savo begalybe, savo pačios sąmonės piktžodžiaujančia saviklioja.

Feuerbachas mano, kad aukščiausia Būtybė žmogui – tai pats žmogus

Ką naujo po viso šito pasako Feuerbacho filosofija? Be abejonės, joje yra analogiškų teiginių Hegelio filosofijai, bet yra ir visai nauja linkme pakrypstančių minčių – nuo Feuerbacho prasideda sąmoningas ateizmas. Feuerbachas kaip ir Hegelis mano, kad žmogų reikia išlaisvinti iš visko, kas jį daro svetimą pačiam sau. Hegelio nuomone, šis išlaisvinimas vyksta per dvasią, įsisąmoninant savo paties absoliutą, o Feuerbachas mano, kad žmogus privalo suvokti savo esmės nabaigtinumą ir suprasti, kad vadinamasis „Dievas“ – tai tik žmogaus esmės projekcija. Atrasdamas savo nebaigtinę esmę, žmogus apsisvalęs nuo bet kokios priklausomybės transcendentinės Būtybės

atžvilgiu, nes tuomet jis atranda, kad pats yra dieviškas. Kritikuodamas religiją Feuerbachas siekia parodyti, kad aukščiausia Būtybė žmogui yra ne kas kita kaip pats žmogus. Tokiu žvilgsniu žvelgiant, Dievas yra vien mitas ir projekcija idealo, kurį žmogus išsigalvojo, norėdamas įveikti savo apgailėtiną padėtį.

Žmogaus religija

Feuerbacho filosofijos naujovė – kad metafizika tiesiog panaikinama antropologijos naudai. Feuerbacho klaida, regis, ta, kad nuo pat pradžių jis supainiojo metafizinį požiūrį su psichologiniu. Taip radosi nauja religija, kuri, kaip toliau matysime, galiausiai yra žmogaus religija.

Krikščionio požiūriu visa filosofija yra pajungta teologijai, o protas – tikėjimui, bet po Hegelio spekuliatyvosios filosofijos religija paaukojama filosofijai, o tikėjimas – dvasios pažangai. Feuerbachas įsiterpia tarp šių dviejų pozicijų. Jis jokiū būdu neprieštarauja, kad filosofija būtų skiriama nuo religijos, bet padaro visiškai kitokią išvadą².

Jo argumentacija visai paprasta: tarp dieviškosios būtybės ir žmogiškosios būtybės predikatų³ nėra jokio skirtumo. Juolab tad nėra jokio skirtumo tarp Dievo būties ir žmogaus būties. Abu subjektai – tapatūs.

Teologija tampa antropologija

Feuerbacho nuomone, krikščioniškoji mintis iškrypo dėl to, kad buvo pamiršta, jog teologija yra antropologija. Jis mano, kad visa teologijos istorija turi baigtis apreiškimu, kad teologija iš tiesų esanti antropologija. Feuerbachas kelia sau terapinę užduotį: kaip išvesti iš to paklydimo, iš teologijos, kuri yra kontempliatyvus žvilgsnis į Dievą: „...mūsų veikale (...) į teologiją mes žiūrime ne kaip į mistinę pragmatologiją, kaip tai daro krikščioniškoji mitologija, ir ne kaip į ontologiją, kaip tai daro spekuliatyvioji religijos filosofija, o kaip į psichopatologiją“⁴.

Feuerbachas sakosi siekiąs apreikšti tikrąjį krikščioniškosios religijos turinį: „...mano reikalas yra tik klausytis ir, ką ji sako, išversti, bet ne sufleruoti. Vienintelis mano siekis buvo ne išrasti, o atrasti, „atskleisti egzistenciją“, o vienintelis troškimas – teisingai matyti. Ne aš, o religija garbina žmogų, nors ji, tiksliau sakant, teologija tai neigia; ne mano kukli asmenybė, o pati religija sako: Dievas – tai žmogus, žmogus – tai Dievas; ne aš, o pati religija nenori, tiesiog nepripažįsta tokio dievo, kuris nėra žmogus, kuris yra tik ens rationis; ji Dievą paverčia žmogumi ir tik po to padaro šį žmogaus pavidalą įgavusį, žmogiškai jaučiantį ir protaujantį Dievą savo garbinimo ir šlovinimo objektu. Aš tik atskleidžiau krikščionių religijos paslaptį ir nuplėšiau nuo teologijos prieštarinę melo ir apgaulės skraistę – tu, pasirodo, padariau tikrą šventvagystę. Jeigu dėl to mano knyga išėjo neigiamo pobūdžio, bedieviška, ateistinė, tai reikia nepamiršti, kad ateizmas – bent jau šios knygos prasme – yra pačios religijos paslaptis, kad pati religija – ne savo išore, o vidumi, ne savo nuomone ar įsivaizdavimu, o širdimi, pačia savo esme – niekuo kituo netiki, kaip tik žmogiškosios esmės tiesa ir dieviškumu.“⁵

Dievas numirė, kad sudieventų žmogų

Kaip pasakyti dar aiškiau? Feuerbachas, kaip ir visi įkūrėjai, turėjo vieną charizmą –

² Spekuliatyvioji religijos filosofija aukoja religiją filosofijai, o krikščioniškoji mitologija, atvirkščiai, filosofiją aukoja religijai, pirmoji paverčia religiją spekuliatyvinės savivalės žaislu, o antroji protą padaro fantastinio religinio materializmo žaislu, pirmoji leidžia religijai sakyti tik tai, ką pati yra sugalvojusi ir už religiją daug geriau pasakiusi, o antroji vietoj proto verčia kalbėti religiją, pirmoji, nepajėgdama peržengti savo pačios ribų, religijos sukurtus vaizdus paverčia savo mintimis, o antroji, nesugebėdama grįžti į save, vaizdus padaro daiktais. (L. Feuerbachas, Krikščionybės esmė, Pirmojo leidimo 1841 m. Pratarmė, Vilnius, Mintis, 1985, p. 26.)

³ Arba atributų, kokybių, determinacijų...

⁴ L. Feuerbachas, Krikščionybės esmė, Pirmojo leidimo 1841 m. Pratarmė, Vilnius, Mintis, 1985, p. 28.

⁵ L. Feuerbachas, Krikščionybės esmė, Pirmojo leidimo 1843 m. Pratarmė, Vilnius, Mintis, 1985, p. 39.

naivumo charizmą! Iš tiesų šios kelios eilutės atskleidžia jo įžvalgą: Dievas numirė, kad sudievinų žmogų. Kad padarytų šią išvadą, Feuerbachas pasinaudoja religija. Argi religija neteigia, kad Dievas tapo žmogumi ir kad žmogus pašauktas tapti Dievu?

Žinoma, ji tai teigia, bet iš dviejų galimų interpretacijų Feuerbachas pasirinko blogąją. Panašiai kaip kai kurie Jono Pauliaus II priešai, iškreipiantys enciklikos *Redemptor hominis* teiginį: žmogus yra Bažnyčios kelias, o Bažnyčia tarnauja žmogui.

Dievas yra tai, ką jūs mąstote

Savo veikale Feuerbachas siekia parodyti, kad „religija remiasi *esminiu* žmogaus ir gyvulio *skirtumu*“, tai yra „sąmone tikrąja šio žodžio prasme“. Feuerbachas mano, kad ši sąmonė neatskiriama nuo nebaigtinumo supratimo⁶.

Kadangi žmogaus būtį grindžia tokie elementai kaip protas, valia ir širdis, reikia teigti, kad žmogus yra Dievas tiek, kiek sąmoningai suvokia, kad jo protas, valia ir širdis atviri nebaigtinumui.

Dievo supratimas yra žmogaus savimonė, Dievo pažinimas – savęs pažinimas. Pasakyk man, kas tavo Dievas, ir aš pasakysiu, kas tu pats – abu apibūdina vienas kitą. Tai, kas žmogui yra Dievas, yra jo paties dvasia, jo siela, o žmogaus dvasia, jo siela, jo širdis – tai jo Dievas: Dievas yra jo vidinės esmės atsiskleidimas, jo „aš“ pasireiškimas. Religija – tai iškilmingas užslėptų žmogaus lobių atidengimas, tai giliausiai širdyje laikomų ketinimų prisipažinimas, tai vieša jo meilės paslapčių išpažintis⁷.

Išvada vis ta pati: žmogus – tai minties mintis, sąmonės sąmonė. O kadangi mano būtis – mano sąmonės produktas, tai aš kuriu pats save.

Aišku, ką Feuerbachas nori pasakyti: žmogiškumo ir dieviškumo prieštara, jo manymu, yra gryna iliuzija, nes žmogiškumo sąvoka ir dieviškumo sąvoka yra viena ir ta pati sąvoka.

Ar tai ne visiškas metafizikos ir antropologijos sukeitimas vietomis? O dar teisingiau sakyti, metafizika nunaikinama, kad paliktų savo vietą antropologijai!

Dievo esmė – tai žmogiškumas

Taip Feuerbachas įžengia į naują savo logikos etapą. Jis priverstas pripažinti, kad esama realios žmogaus esmės ir žmogaus individo prieštaros. Individas ribotas, o žmogaus esmė, žmonių rūšis, jo manymu, neribota. Žmogiškumas yra nebaigtinis.

Nuo šiol „žmogiškumo“ sąvokai teikiama pirmenybė. Kas sudaro žmogiškumą? Protas, valia ir širdis. Jo manymu, tai nėra žmogaus turimos galios, bet jo būtį grindžiantys elementai (be kurių žmogus būtų niekas) ir todėl jos yra absoliučios, „dieviškos“, begalinės galios...

Pagal Feuerbacho logiką – tai Dievo esmė, taigi tai Dievas; ir ta esmė beribė⁸.

Viskas tuo ir pasakyta: Jei Dievas tapo žmogumi, tai reiškia, kad Dievas numirė! Feuerbachas siekia apskelbti, kad Dievas numirė, idant sudievinų žmogų. Tad tapkime visi dievais! Tikroji religija – tai gryniausias savo sąmonės beribiškumo suvokimas. Kadangi dieviškasis Apreiškimas tėra žmogaus dvasios projekcija, tai į religinę mintį reikia naujai žvelgti iš šios intuityviai suvokiamos imanencijos perspektyvos.

⁶ Nebaigtinumo supratimas reiškia ne ką kita, kaip *sąmonės nebaigtinumo* supratimą, arba: suprasdamas nebaigtinumą, *žmogus suvokia savo esmės nebaigtinumą*. Žr. L. Feuerbachas, Krikščionybės esmė, Pirmasis skyrius, Bendroji žmogaus esmė, Vilnius, Mintis, 1985, p. 52.

⁷ Žr. L. Feuerbachas, Krikščionybės esmė, Antrasis skyrius, Bendroji religijos esmė, Vilnius, Mintis, 1985, p. 63-64.

⁸ Krikščionių Dievas – tai rūšies ir individo, visuotinės esmės ir atskiros būtybės tiesioginės vienovės supratimas. Dievas – tai rūšies kaip individo sąvoka, tai sąvoka arba rūšies esmė, kuri, būdama rūšis, visuotinė esmė, visų tobulųjų, visų savybių, apvalytų nuo individo ribotumų – nesvarbu, tikrų ar tariamų – įkūnijimas, drauge yra individuali, atskira būtybė. „Esmė ir būtis Dieve sutampa“, kitaip sakant, Dievas yra tas pat, kas rūšies sąvoka, rūšies esmė, bet drauge „Jis yra ir būtis Dieve sutampa“. Žr. L. Feuerbachas, Krikščionybės esmė, Pirmas dalis, Bendroji, t. y. antropologinė religijos esmė, septynioliktas skyrius, Vilnius, Mintis, 1985, p. 215-216.

Feuerbacho filosofijoje ypač klaidina tai, kad ši išvada išplaukia neva iš religinės sąmonės, kuri save laiko visiškai tyra.
Iš kur kilo toks atotrūkis?
Ar ne dėlto – ir tai labai svarbu pabrėžti, – kad realistinė filosofija virto idealistine filosofija?

Bažnyčios tėvų „užmaskuotasis ateizmas“

Šis suvokimas yra raktas, padedantis suprasti, kaip Feuerbachas pasinaudojo Bažnyčios tėvais⁹, norėdamas pagrįsti savo teiginius. Iš pirmo žvilgsnio Feuerbacho logika lyg ir neprikaištinga, bet iš tiesų ji klaidinga nuo pat pradžios. Feuerbachas ne tik dievagojasi esąs ne ateistas, bet ir jam metamus kaltinimus nukreipia prieš Klemenšą Aleksandrietį bei Grigalių Nysietį, priekaištaudamas jiems dėl ateizmo dangstymo.

Juk jie abu teigia, kad Dievas nepažinus. „Dievo pažinti negalima“, – sako jie, ne norėdami paneigti Dievo buvimą, bet išpažinti tiesą – Dievas be galo pranoksta žmogų. Jiems visiškai priimtina tvirtinti, kad Dievas egzistuoja, negalint paaiškinti, kas Jis yra. Jei Dievas yra visa ko šaltinis ir šaknis, kas gali turėti tokią ambiciją Jį pažinti, suvokti Jo visumą? Jis mums nesuvokiamas. Toks požiūris krikščionims netrukdo. Nepajėgumas pažinti Dievo esmę netrukdo mums nei adoruoti, nei kontempliuoti Jį, nes mes adoruojame būtent transcendentinį Dievą.

Realu vien tai, kas racionali

Daug paaiškinimų nereikalaujantys dalykai realistinės filosofijos bei tikėjimo požiūriu Feuerbacho idealistinėje filosofijoje tampa beprasmy. Beje, jo filosofijoje vėl atrandame hegelišką prielaidą: „realu vien tai, kas racionali“. Tokia idealistinė prielaida ir beprotiška proto puikybė nesutinka, kad egzistuoja tai, ko jis nesupranta ir nesuvokia, kad egzistuoja esmė, kurios jis neperpranta. Tuomet žmogus apribojamas vien protu ir atkertamas nuo savo esmingiausiojo matmens – santykio su savo Šaltiniu.

Teigti, kad Dievas nepažinus, Feuerbacho manymu, reiškia padaryti Jį „nedeterminuota, neobjektyvia būtybe, būties nebūtimi“. Visa jo sukta subtilybė yra ne neigti dieviškuosius atributus, bet teigti, kad apsirakta dėl subjekto. Šių atributų subjektas yra ne nesuvokiamas transcendentinis Dievas, bet žmogaus proto esmė, tiesiog žmogus, nes *Dievas* (arba žmogus) *yra realizuotasis, išreikštasis, išbaigtasis mąstymas*¹⁰.

Nors aiškiai pasakyta! Tačiau remtis Bažnyčios tėvais norint pateisinti Dievo mirties teologiją – tai, be abejonės, labai originali hermeneutika!

Lemiamą Liuterio įtaką Feuerbachui

Kas gi galiausiai slypi už šio beviltiško Feuerbacho siekio? Žinoma, noras grįžti prie religijos šaltinių, bet pamirštant esmingiausią dalyką – Dievo transcendenciją. Jei kas nors, pats to nenorėdamas, ir paveikė Feuerbachą, – tai Liuteris. Teikdamas, kad Dievas – tai žmogaus esmė, Feuerbachas turi tą patį užmojį reformuoti religiją ir to neslėpdamas remiasi Liuterio tekstu:

Tu turi Dievą, kuris atitinka tavo tikėjimą Juo. Jei tu tuo tiki, tai tą ir turi. Kitaip tu nieko iš to neturi. Štai kodėl viskas mums klostosi pagal tai, į ką mes tikime. Jei tai laikome savo Dievu, žinoma, tai nebus mūsų šėtonas. Tačiau jei to nelaikome savo Dievu, tai, žinoma, Jis ir nebus mūsų Dievas.

Absoliutus subjektyvumas baigiasi Dievo neigimu

⁹ Ar jau senieji mistikai, scholastai ir Bažnyčios tėvai nelygino Dievo esmės neapčiuopiamumo, nepaaiškinamumo su žmogaus dvasios neapčiuopiamumu ir nepaaiškinamumu? L. Feuerbachas, Krikščionybės esmė, Pirma dalis, Trečias skyrius, Dievas kaip proto esmė, Vilnius, Mintis, 1985, p. 89.

¹⁰ L. Feuerbachas, Krikščionybės esmė, Pirma dalis, Trečias skyrius, Dievas kaip proto esmė, Vilnius, Mintis, 1985, p. 90.

Feuerbachas atvirai laiko ryšius su katalikų teologija nutraukusį Liuterį antropologijos atradėju. Apibendrinamas liuteriškosios teologijos požiūrį, jis rašo: „katalikybėje žmogus yra Dievui, protestantizme Dievas yra žmogui“. Liuteris pakerėjo Feuerbachą absoliučiu subjektyvumu. Ir, kaip teisingai verčia pastebėti pats Feuerbachas, tuomet žmogus tampa Dievo kriterijumi ir Jo matu. Iškeldamas religinio žmogaus pirmumą, Liuteris išties pirmasis prakalbo apie „transcendentinį subjektyvumą“. Pasitelkdamas savo nepriekaištingą logiką, Feuerbachas iki galo išplėtoja šį teiginį. Jei subjektyvumas yra aukščiau visko, vadinasi, Dievo nėra.

Tai akivaizdus slysmas nuo transcendentinio subjektyvumo prie galutinio imanentizmo. Laikydamasis savo subjektyvaus idealizmo, Feuerbachas neišvengiamai ir visiškai sąmoningai visiškai paneigia Dievą.

Hegelio filosofija vienodai vertindama teologiją ir antropologiją, išsaugo tam tikrą pusiausvyrą. Feuerbachas savo krikščioniškosios religijos „atnaujinimo“ darbą pastūmėjo toliau: iš Apreiškimo pašalindamas transcendenciją, jis teologiją stačiai pakeičia antropologija – tokiu būdu žmogus rezorbuoja Dievą.¹¹

Tavo Dievo matas – tai tavo proto matas

Kai Feuerbachas prieštarauja Kantui, jo logika yra geležinė. Pagal Kantą, sako Feuerbachas „mes negalime mąstyti Dievo, nepriskyrę jam visų be išimties mūsų turimų realybių“, į tai Feuerbachas visai pagrįstai atsako: „Bet kas panaikina realybių ribas? Protas. Tad esmė, nevaržoma jokių ribų, visiškai sutampa su tas ribas panaikinančia proto esme. Kaip tu mąstai Dievą, taip tu mąstai pats save – tavo Dievo matas yra tavo proto matas. Jeigu tu mąstai Dievą ribotą, tai ir tavo protas ribotas; ir atvirkščiai – jeigu Dievą mąstai neribotą, tai ir tavo protas neribotas“.¹²

Kad ir kiek ginčytumeis, žmogaus Dievas iš tiesų yra žmogus.

Nebaigtinės Būtybės paneigimas

Jei iki galo pastūmėtume šios dialektikos logiką, ji baigtųsi akivaizdžiu prieštaravimu. Prielaida teigia, kad žmogiškasis protas yra nebaigtinis, nes turi savyje nebaigtinumo idėją. Tad jei kiekviena žmogiška būtybė turi nebaigtinį protą, tai reiškia, kad egzistuoja tiek aukščiausiųjų būtybių, kiek yra individų. Tai, be abejo, pati didžiausia socializacija, bet ir nebaigtinės Būtybės paneigimas!

Net jei teigtume, kad nebaigtinė Būtybė – tai Žmonija, turinti Dievo privilegiją, tai yra, gryniausią savimonę apie tai, kas ji yra, tai reikštų, kad vien filosofas yra iš tiesų laisva būtybė, nes šis nebaigtinis visuotinumas prieinamas tik jam vienam. Tačiau kokia tai susvetimėjimo priespauda kitiems žmonėms, dar baisesnė nei anksčiau, nes būtent jie tampa naujaisiais žmonijos vergais! Platonas svajotojo apie filosofą-karalių, o Feuerbachas – apie filosofą-dievą. Kuo gi tada tampa „Dievo tauta“?

Psichologijos ir metafizikos supainiojimas

Dabar geriau suprantame, kad Feuerbachas deda tokias pastangas išsaugoti religinį matmenį savo filosofijoje tik tam, kad galiausiai stipriau patvirtintų, jog tikrasis ir vienintelis Dievas – tai jis! Jo filosofijoje žodis „religinis“ įgauna priešingą savo tikrajai reikšmei prasmę. Iš tikrųjų toks sąmoningas savo proto nebaigtinumo suvokimas būtinai baigiasi aukščiausios nepriklausomybės skelbimu, nes tokiu atveju esame susaistyti tik patys su savimi.

¹¹ Šiuolaikinės epochos uždavinys – tai Dievo realizavimas ir sužmoginimas, teologijos pakeitimas antropologija (...) Naujoji filosofija (...) užima religijos vietą, ji apima religijos esmę, ji, tiesą sakant, pati yra religija.

¹² L. Feuerbachas, Krikščionybės esmė, Pirma dalis, Trečias skyrius, Dievas kaip proto esmė, Vilnius, Mintis, 1985, p. 92.

Tai, kas iš tkrujų tēra nostalgija, Feuerbachas sutapatina su nebaigtine Būtybe. Jis ne tik dar kartą atmeta Dievo transcendencijā, bet dar stipriau supainioja metafizinį požiūrį su psichologiniu. Nors Feuerbacho ketinimai kitokie, jo „religija“ taip ir lieka intencionali, taigi idealistinė. O svarbiausia, ji grindžiama baisy racionalizmu!

Savimi pasitenkinantis protas laikomas absoliučiu

Šios teologijos pēdsakai randami visose šiuolaikinėse humanistinėse ideologijose. Visada baigiama tuo, kad savimi pasitenkinantis žmogaus protas laiko save absoliučia būtybe, Dievu. Tačiau ši Dievo idėja nebeturi nieko bendro su Dievo tikrove. Tai tik savyje užsisklendžiantis samprotis, trokštantis visada likti imanentiškas – bergždžias darbas, jis niekada nesuvoks Dievo...